

Rüştiyeli Çocuklar İçin Bir Ders Kitabı: Meşrutiyette Terbiye-i Etfal

A Textbook for Ottoman Junior High School Children: Meşrutiyette Terbiye-i Etfal

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Oktay*

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çanakkale, Türkiye

ÖZ

Çocuk eğitimi, üzerine dikkatle düşünülmesi gereken önemli konulardan biridir. Bir çocuğun bedensel ve psikolojik olarak sağlıklı olması demek, toplumun da sağlam temeller üzerine kurulması demektir. Bu nedenle, aileden sonra okullarda verilen eğitim geleceği planlamak için önemli bir eşittir. Eğitim sürecinde kullanılan kitaplar ve uygulanan müfredat ise nasıl bir çocuk ve toplum yaratılacağına anahtardır. Bu makaleye konu olan *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* kitabı da bu çerçevede değerlendirilmelidir. 1327 [1911] yılında Şahabettin Süleyman ve Mehmet Fuat Köprülü tarafından yazılan kitap, rüştiyelerin birinci sınıfında okutulmak amacıyla hazırlanmıştır. Söz konusu tarih, İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetimdeki ağırlığının artmaya başladığı ve milliyetçi duyguların da uyanış evresinde olduğu bir tarihtir. 1912'deki Balkan Savaşları'ndan sonra bu uyanış hızlanacak ve millileşme politikaları görünür olacaktır. 1911 yılındaki bu kitap, henüz bu aşamada olmasa da "makbul" bir vatandaş yaratmak üzerine temellenir. Üstelik kitap; İkinci Meşrutiyet'in ilk dönemlerini anlamak, Balkan Savaşları'nın yarattığı değişimi fark etmek ve Cumhuriyet dönemine devredecek politikaları keşfetmek için incelenmeye muhtaçtır. Bu makalede de daha önce hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış, Latin harflerine aktarılmamış *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* adlı ders kitabı incelenecek ve bu sayede kitabın vermeye/aktarmaya çalıştığı bilgiler ve kullandığı hikâyeler, şiirler üzerinden nasıl bir öğrenci/vatandaş yetiştirilmeye çalışıldığı analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: meşrutiyet, çocuk, terbiye, Şahabettin Süleyman, Mehmet Fuat Köprülü

ABSTRACT

Child education is a critical topic that warrants meticulous consideration. The physical and psychological well-being of a child signifies that society is established on robust foundations. Consequently, following familial influence, education in schools serves as a crucial foundation for future planning. The books and curriculum employed in the educational process are fundamental to the development of both the individual and society. The book *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* (Child Education in Constitutional Monarchy), which is the subject of this article, must also be analyzed within this framework. Authored in 1911 [1327] by Şahabettin Süleyman and Mehmet Fuat Köprülü, the book was intended for instruction in the first grade of high schools. This period marked the ascendancy of the Union and Progress Party's prominence inside the government, along with a resurgence of nationalist sentiments. Following the Balkan Wars of 1912, this awakening would intensify, and nationalization policies would become apparent. Published in 1911, this book focuses on the development of an "acceptable" citizen, but not at this juncture. This book requires analysis to comprehend the early phases of the Second Constitutional Monarchy, to identify the transformations resulting from the Balkan Wars, and to uncover the policies that would persist throughout the Republican era. The present article reviewed the textbook titled *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*, which has not been studied before and has not been transliterated into Latin letters, and thus analyzed what kind of a student/citizen is tried to be raised through the information the book tries to give/transfer and the stories and poems it uses.

Keywords: constitutional, child, education, Şahabettin Süleyman, Mehmet Fuat Köprülü

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Oktay

E-posta: oktaygulcin@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0003-3745-5896

Geliş Tarihi/Received: 22.02.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 13.06.2025

Yayınlanma Tarihi/Publication Date: 30.06.2025

Atıf/To cite this article: Oktay, G. (2025). A textbook for Ottoman junior high school children: Meşrutiyette Terbiye-i Etfal. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 27(1), 73-83.

©Telif Hakkı 2025 Yazar. Trakya Üniversitesi adına Galenos Yayınevi tarafından yayımlanmaktadır. Creative Commons Atıf (CC BY) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır. Copyright© 2025 The Author. Published by Galenos Publishing House on behalf of Trakya University. Licensed under a Creative Commons Attribution (CC BY) 4.0 International License.

EXTENDED ABSTRACT

The child, childhood and child education are major topics that have been under consideration since the 18th century. Until this century, children were perceived as diminutive adults, and the notion that they possessed their own distinct universe was dismissed. With the advent of Enlightenment philosophers, this viewpoint evolved, leading to the composition of texts on child education. In the Tanzimat Reform Era in Ottoman, child education was considered a part of the modernization process. In this regard, the 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (General Education Regulation) is a turning point. Prepared under the influence of Jean Victor Duruy, the French Minister of Education, this Regulation divided schools into primary, secondary and higher levels and provides for the establishment of directorates in provinces and districts. The curriculum in schools was concurrently altered to incorporate secular subjects alongside religious classes. The selection of books for education during an academic year and the identification of subjects to be addressed is a significant issue that has generated various challenges. The most crucial of these is what kind of child and what kind of citizen to raise.

The primary objective of schools is to cultivate children into citizens of an empire, state, or nation. France was one of the countries with the most resolute policy in this regard. Following the 1789 French Revolution, a principal objective was to cultivate youngsters with a consciousness of citizenship and to prepare them as exemplary warriors. Hence, citizenship knowledge courses were included in the curriculum and the “acceptable citizen” was constructed step by step. The Ottoman Empire meticulously observed developments in France and included relevant courses into its curriculum. A quintessential illustration of this is the Malumat-ı Medeniye and Ahlakiye ve İktisadiye (Citizenship Knowledge and Ethics and Economics) courses, along with the textbooks authored within this framework.

One of these publications was *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*, published in 1327 [1911] at Necm-i İstikbal Printing House. Written by Şahabettin Süleyman and Mehmet Fuat Köprülü, the book was intended to be taught in the first grade of high schools. Consisting of 198 pages and 62 chapters, the book bears traces of the political, economic and social views of the Party of Union and Progress. The year 1911 was a year in which the weight of the Party of Union and Progress in politics became visible and nationalist sentiments were awakening. Following the 1912 defeats in the Balkan Wars, the Committee of Union and Progress adopts a more Turkist policy and the structure of textbooks changes. Nevertheless, in the book and year discussed in this article, the focus was predominantly on cultivating a citizenry centered on Ottoman unity. Consequently, children were acquainted with forefathers characterized as “strong, moral, and indomitable,” along with a distinguished past that elevated them from principalities to empires. Furthermore, the Empire’s multicultural framework and the conquest of Rumelia were depicted as significant accomplishments.

In the *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*, the most emphasized issue besides Ottomanness was hard work. In general, industriousness, the central topic of children’s literature, was interwoven with the histories of Ottomanism and agriculture in this book. Agriculture was a significant component of the Ottoman Empire’s economic policies and was prominently reflected in children’s education. However, during the First World War, national economic policy became more significant, and the Party of Union and Progress underscored the concept of “enterprise-personal.” From then on, instead of being a civil servant, being a merchant was praised, and songs, poems and textbooks were designed accordingly. However, in *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*, the concept of “enterprise-personal” was referenced only once.

Added to the curriculum with Article 23 of the 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, gymnastics was also among the subjects Şahabettin Süleyman and Mehmet Fuat Köprülü included. Thus, gymnastics was vital for both physical and psychological well-being and required the endorsement of a constructive food regimen. Following the military failures, this focus intensified, and gymnastics became integral to cultivating “fit and robust sons/citizens/soldiers.” The book allocated minimal attention to religious focus and information regarding forms of government. Prior to the establishment of Constitutional Monarchy II, textbooks extensively lauded the Sultan; however, this tradition was progressively discontinued after 1908. *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* there was a conspicuous absence of commendation for the sultan or the institution of the sultanate. They were only informed of the nature of constitutional governance and that every citizen is prepared to sacrifice their life for it. The focus on religion was mostly centered around virtue, kindness, and camaraderie. The book lacks themes of affection for animals and nature, commonly found in contemporary children’s literature and textbooks. While animals were referenced in the texts, they were not utilized to cultivate compassion and awareness in the infant; rather, they served only as examples. Nature was assessed from a utilitarian perspective and regarded as an unlimited resource.

EXTENDED ABSTRACT

Meşrutiyette Terbiye-i Etfal strengthened these issues by employing the mobilizing and propagandistic framework of literature. The book includes 5 poems by Mehmet Emin titled “Değirmencinin Öğüdü”, “Çiftçilik”, “Kuran-ı Kerim”, “On Para Ver”, “Cenge Giderken” and 1 story titled “İhtiyar Değirmenci”; 3 poems by Ali Ulvi Elöve titled “Muharebeden Sonra”, “Rüya”, “Vatanana Avdet” and 1 poem by Tevfik Fikret titled “Hep Kardeşiz”. In conclusion, *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*, written by Şahabettin Süleyman and Mehmet Fuat Köprülü, prioritized the aim of raising an Ottoman citizen who is hardworking, familiar with positive sciences, efficient, and has a healthy body.

Giriş

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nun geri kalmışlığını kabul ettiği ve bunun için adımlar atmaya başladığı en uzun yüzyıllardandır. Bu adımlar ilk olarak askerî, idarî ve malî alanlarda atılır; ancak bunlar da başlı başına yeterli önlemler değildir. Tam anlamıyla bir değişim ve dönüşüm, her şeyin temeli olan eğitim ile mümkün olabilir. Osmanlı’da modern anlamda eğitim kurumları açılmadan önce eğitim, medrese ve sıbyan mektepleri ile yürütülmektedir. Bu okullarda dinî¹ bir eğitim verilmekte ve giderleri de çeşitli vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Devlet tarafından belirlenmiş bir müfredatı olmayan bu okullar, yapılmaya çalışılan reformlardan uzaktır ve değişim ihtiyacını karşılamamaktadır. Bu nedenle II. Mahmut döneminde (1839) sıbyan mekteplerinin durumu ele alınır ve bunların yanına rüştiyeler² eklenir (Kodaman, 1991: 58). Bu devirde, müfredat açısından pek fazla yenilik yapılmaya da eğitim konusunda düzenlemelere ihtiyaç olduğunun farkına varılması önemli bir eşiktir.

Eğitim konusunda tartışmalı gelişmeler olduğu yıl 1856’dır. Bu yıl ilan edilen Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı’nın aksine eğitim konusunda düzenleme yapar. Bu düzenleme, azınlıklarla ilgilidir ve onlara okul açma yetkisi verilir. Ancak bu yetki, “fakat bu makûle mekâtib-i umûmiyenin usûl-ı tedrisi ve muallimlerinin intihâbı âzâsı taraf-ı şâhânemden mansub muhtelit bir meclis-i maarifin nezâret ve teftişî tahdında olması” sözleriyle sınırlandırılır ve bu okullara denetim yapılacağı vurgulanır (Akt. Gümüş, 2008: 224). Fermanın getirdiği bu ayrıcalık ile yabancıların ve azınlıkların açtığı okulların sayısı giderek artar. Öyle ki 1824’ten 1886’ya Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan okullarının sayısı 400’e ulaşır (Ortaylı, 1992: 88). Mevcut durum, sıbyan mektepleri ve rüştiyelerdeki eğitimin yetersizliğini ortaya dökmekte ve

kaçınılmaz bir reform politikasını gerektirmektedir.³ Fermanın ardından 1857’de Maarif-i Umumiye Nezareti’nin kurulması, eğitimi sistemli hâle getirmeden modern olmanın mümkün olmadığını gösterir. 1859’da kurulan Kız Rüştiyesi de yeni bir dönemin habercisidir (Unat, 1964: 43-44).

Bu gelişmelerin dönüm noktası ise 1869 yılında hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’dir. Fransa Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy’un etkisiyle hazırlanan bu nizamname, eğitimi modern bir çerçevede sistemleştirmesi açısından dikkat çeker. Bu nizamnameyle ilkökul eğitimine ağırlık verilir ve dinî içeriğin yanına dünyevî dersler de eklenir. Aynı zamanda eğitimin bütün köy ve kasabalara yayılması kararı alınır. Nizamnamenin en önemli kısmı ise bütün devlet okullarının, özel okulların ve yabancı okulların tek bir yasa etrafında birleştirilmesidir (Somel, 2015: 122-123). 1872’de de “usûl-ı cedîd” denilen yeni tarzda eğitim yapan iptidailerin açılması ve bir süre sonra bunların sıbyan mekteplerinin yerini alması, modernleşme yolunda atılmış adımlardır (Kodaman, 1991: 68-69). 1874’de açılan idadileri ve Darülmuaallimat (1870), Darülfünun (1871-1872), Darüşşafaka (1873) gibi okulları da bu çerçevede değerlendirmek gerekir (Kodaman, 1991: 27).

Yukarıda bahsettiğimiz okulların açılmasının yanında bu okullarda okutulan kitapların içerikleri de ayrıca önemli bir konudur. Bu kitapların içerisindeki tarihi bilgiler, hikâyeler, şiirler vs. başlı başına bir devri ve o devrin sosyal, siyasî ve ekonomik yapısını aksettirir. Neticede okul, öğrencilere bilgi kazandırmanın yanında onları topluma entegre eden ve çoğu zaman da geleceğin yetişkinlerini inşa eden bir kurumdur. Nitekim bu durum, sıbyan mekteplerinde, rüştiyelerde ve idadilerdeki müfredatların sık sık değiştirilmesinde somutlaşır. Her değişim ise ister istemez belirli bir ideolojinin/iktidarın düşüncelerinden izler taşır. Makalede incelenen *Meşrutiyette*

1 Sıbyan mektepleri, çocuklara okuma yazmayı öğretmek ve temel dinî bilgileri vermek amacıyla kurulmuştur. Öğretim sistemi de ezbere dayanır. Bu mekteplerde genel olarak okutulan dersler; Elifba, Kur’an, İlm-i hal, Tecvid, Türkçe ahlâk risaleleri, Türkçe ve Hat’tır. Sıbyan mekteplerine öğretmenlik yapanlar da genellikle imam ve müezzinlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Kodaman, 1991: 57-58).

2 1846 talimatnamesine göre; rüştiyelerde, Kur’an, akaid, Arapça, hesap ve yazı öğretilir. 1848’de bu derslerin yanına Farsça, coğrafya ve hendese de eklenir. Rüştiyeler, sıbyan mekteplerine göre daha dünyevî bir programa sahip olsa da yeterli düzeyde değildir. Rüştiyelerin müfredatının geliştirilmesi 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile olur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Kodaman, 1991: 91-94).

3 Osmanlı’da dinî eğitimin ağırlıklı olduğu sıbyan mektepleri ve rüştiyelerin yanında memur yetiştiren veya asker yetiştiren okullar da vardır. Ancak bu okullar düzenli/resmî eğitimin bir parçası olmaktan ziyade daha sivil veya askerî girişimler olarak değerlendirilir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Somel, 2015: 38-44).

Terbiye-i Etfal (1911) adlı ders kitabı da rüştiyelerin birinci sınıfında okutulmak üzere hazırlanmıştır. Belirtilen yıl, İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetimdeki ağırlığının görünür olmaya başladığı ve milliyetçi duyguların da uyanmaya çalıştığı bir dönemdir. Özellikle İttihat ve Terakki'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası karşısında bir oy farkla aldığı yenilgi, bu sertleşme politikasında etkili olur. 1912 yılındaki Balkan yenilgisi ve Bab-ı Âli baskını Fırka'nın Meclisi feshetmesiyle sonuçlanır (Tunaya, 1988: 6-8). Bundan sonra daha sert, daha milliyetçi bir yönetim anlayışı benimsenir. İşte bu makalede incelenen ders kitabı da İttihat ve Terakki Fırkası için önemli olayların başlayacağı bir yılda yayımlanır. Bu açıdan kitapta belirli bir ideolojiyi ve iktisat politikasını görmek mümkündür. Üstelik İkinci Meşrutiyet Dönemi olarak adlandırılan 1908-1918 arası dönem, Tarık Zafer Tunaya'nın meşhur ifadesiyle “siyasî laboratuvarıdır” ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu bu çerçevede düşünmek gerekir (2004: 84). Bu sebeple İkinci Meşrutiyet döneminde yazılan eserlerin⁴, okullarda okutulan kitapların içerikleri önemlidir. Bu makalede de daha önce hakkında bir çalışma yapılmamış, Latin harflerine aktarılmamış *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* adlı ders kitabı incelenecek ve kitabın içerisinde verilen bilgiler, hikâyeler, şiirler üzerinden nasıl bir öğrenci/vatandaş yetiştirilmeye çalışıldığı analiz edilecektir.

Bir “Vatandaş” Yaratmak

Bir çocuğu büyütmek, yetiştirmek ve onu topluma yararlı bir birey hâline getirmek 18. yüzyıldan sonra giderek ağırlık kazanmış bir konudur. Bu yüzyıldan sonra çocukların, yetişkinlerin küçülmüş hâli olmadıkları fikri anlaşılır ve onların da kendilerine ait bir dünyaları olduğu kabul edilir. Bu farkındalık çocukların kılık kıyafetlerinde, oyuncaklarında ve isimlerinde rahatlıkla gözlemlenebilir (Öztan, 2011: 21).⁵ Bundan sonra “çocuk”, “çocukluk” ve “çocuğun dünyası” kavramları üzerine daha çok düşünülür ve çocukların eğitimine ağırlık verilir. Bu gelişmelerde Jean-Jacques Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eserinin etkisi ise yadsınamayacak düzeydedir. Rousseau, 1762 yılında yayımladığı bu eserde Emile adlı hayali bir erkek karakter yaratır ve bu karakterin nasıl eğitilmesi gerektiğini aşama aşama anlatır. Bunu yaparken de yazarın bir öğretmenin, bir ebeveyn edası takındığı ve bu kitabı okuyacaklar için bir rehber olma kaygısı taşıdığı belirgindir. (2011: 20-

21). İslam bilginleri de yüzyıllardır “çocuk terbiyesi” ile ilgilenmiş ve bu konuda önemli eserler yazmışlardır. Sadi'nin *Gülistan*'ı (1258), Nabi'nin *Hayriye*'si (1701), Vehbi'nin *Lütfiye*'si (1791) akla gelen ilk eserlerdir (Araz, 2022: 126-128). Bahsedilen bu eserlerin ortak noktası; çocuğu çalışkan, dürüst, ahlaklı bir birey yapmak ve onu çevresiyle uyumlu hâle getirmektir. Bu açıdan terbiye kitapları eğitime aile içerisinde başlar ve giderek toplumsal bir düzeni inşa eder. Okullarda okutulan ders kitapları da aynı politikayı benimser ve adım adım bir çocuğu “iyi bir evlat, iyi bir öğrenci ve iyi bir vatandaş” hâline dönüştürür. Bu konuda en kararlı politikayı uygulayan ve yurttaşlık eğitimini zorunlu ders kapsamına alan ülke ise Fransa'dır. 1789 sonrası Fransa'sı için önemli olan “eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” ilkeleri etrafında geleceğin vatandaşlarını, askerlerini yaratmaktır (Üstel, 2016: 7-18). Bu sebeple, okullarda müfredata dâhil edilen derslerin, kitapların bir nesil yaratma konusunda önemli bir işlevi vardır.

Batı'da özellikle de Fransa'daki gelişmeleri takip eden Osmanlı aydını için de “çocuk, okul ve eğitim” birbirinden ayrılmayacak unsurlardır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile doğan özgürlük ortamı, bu konudaki faaliyetlerin artmasını sağlar. Bunun en tipik örneği, Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye adlı dersin ve bu çerçevede yazılan ders kitaplarının müfredata eklenmesidir (Üstel, 2016: 23). Bu dersler, öğrencilere “aile, okul, vatan” sevgisi aşılayarak onları ideal vatandaşlar hâline getirmeye çalışır. Bu kitaplardan biri de 1327 [1911] yılında Necm-i İstikbal Matbaası'nda basılan *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*'dir. Şahabettin Süleyman ve Mehmet Fuat Köprülü tarafından yazılan kitap, İstanbul Maarif Müdüriyetinde oluşturulan bir komisyonun kararıyla rüştiyelerin birinci senesinde okutulmak üzere kabul olunur. Kitapta ilk dikkat çeken nokta, yukarıda bahsettiğimiz sıraya uygun bir çocuk inşa etmektir. Bu nedenle kitapta aile, mektep ve vatan vurgusu ağır basar. Bu kısımlar anlatılırken didaktik bir üslûbun benimsendiği; ancak resimlerle ve sorularla bu üslûbun yumuşatılmaya çalışıldığı gözlemlenir. 198 sayfadan ve 62 başlıktan oluşan kitap, konuları bakımından gruplandırıldığında çocuklara çalışkan olma bilinci kazandırmayı önde tutar. Kitabın “Aile”, “Mektep” ve “Vatan” adlı ilk üç başlığı bu konuda bir zemin oluşturur. Bu üç bölüme göre; çocuk, ebeveynlerini ve kardeşlerini sevmeli, onlara hürmet göstermelidir. Aileyi sevmek dünyadaki en iyi şey olarak anlatılır. İkinci olarak çocuk;

4 Bu dönem; çocuk kitaplarında, yazılarında ve süreli yayınlarında artış gözlemlenir. Öyle ki 1908'den 1918'e kadar tespit edilebildiği kadarıyla 16 dergi çıkar (Okay, 1999: 216-217). Bu artışın sebebi, elbette İkinci Meşrutiyet'in sağladığı özgür basın ortamıdır. Ancak bu, meseleyi anlamak için tek ve yeterli bir açıklama değildir. Bir yandan da çocuk dergileri gelir getirici bir alandır ve bu durum yükselen matbuat kapitalizmine işaret eder. Aynı tablo 1912 Balkan Savaşları sonrası için de geçerlidir. Ortaya çıkan yenilgiden sonra milliyetçi faaliyetler artar ve matbuat âlemi bu çerçevede şekillenir. Bunun yanında okuru bol olan çocuk ve kadın dergileri, müstahcen ve polisiye dergiler/romanlar da artar. 1913-1914 yılları arası İstanbul'da 85 yeni derginin yayın hayatına başladığı görülür. Mevcut tablo, siyasî ve ekonomik gelişmelerin matbuat âlemini nasıl etkilediğini göstermesi açısından anlamlıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Odabaşı, 2021: 52-89).

5 Çocukların kendilerine ait bir dünyaları olduğu fikri, Aydınlanma düşünürleriyle birlikte ortaya çıkar. John Locke, çocukları ve çocuk zihnini “boş bir levha” olarak tanımlayarak Orta Çağ'dan beri süregelen “olumsuz/seytani” çocuk imgesini yıkar. Artık çocuk “ilk günah”ın bir ürünü değil, doğuştan masum ve şekillendirilmesi/eğitilmesi gereken bir canlıdır. Jean-Jacques Rousseau da çocukların “saf”, “masum” yanına dikkat çeker ve çocukluğun “doğa durumu”na en çok yaklaşılan dönem olduğunu belirtir. Romantizm akımı ile birlikte de çocukluk, doğa ve doğal olan ile daha çok bağlantılandırılır ve Victor Hugo, William Wordsworth, Jean Paul Richer gibi isimler çocukluğu âdeta yeniden keşfeder. Ayrıntılı bilgi için bk. (Öztan, 2011: 23-26).

okulunu, öğretmenini ve arkadaşlarını sevmelidir. Bu sevgi de ailedeki sevgi kadar önemlidir; çünkü okul bir çocuğun ikinci ailesi sayılır. Hatta öğretmen, çocuğun “ikinci babası” olarak anılır. Üçüncü olarak ise bir çocuk vatanını sevmeli ve onun için çalışmalıdır. Vatan; bizleri besleyen, koruyan mukaddes bir topraktır ve çocukların ailelerine, öğretmenlerine olduğu gibi vatanlarına da borçları vardır. Bu borcu ödemenin tek yolu ise çalışmak ve daima çalışmaktır. “Ey büyük Osmanlı vatanının genç evladı, çalış!” sözleriyle vurgulanan bu kısım, çocuklara neden çalışmaları gerektiğini hatırlatan en vurucu kısımdır (Süleyman-Köprülü, 1327: 8). Kitapta çalışkanlık vurgusu yapılırken dikkat çeken nokta ise çiftçilerin sık sık gündeme getirilmesidir. Ailelerine bakan, vatanlarına hizmet eden kişiler olarak yansıtılan çiftçiler, vatanın aydınlık yüzleridir ve neredeyse her hikâyede kullanılırlar. Bir çocuk da çiftçi gibi olmalı, daima çalışmalı ve üretmelidir.

Kitap, bu temelleri attıktan sonra çocuklara öğrenmeleri gereken temel bilgileri aktarır. Bunlar da hayvanların bir lisani olup olmadığı, ilk insanların nasıl yaşadıkları, isim, sıfat, zamir, fiil gibi dil bilgisi konuları ve arz, kamer, şems, gece-gündüz, mevsim oluşumu gibi fennî konulardır. Ayrıca barutun, pusulanın, matbaanın icadı ve yönlerin tanıtılması ve nasıl bulunacağını anlatılması rüştiye öğrenciler için faydalı bilgilerdir. Bu bilgileri verirken yer yer kişileştirme sanatına da başvurulur. Mesela “Bir Çivinin Hikâyesi”nde küçük bir çivi, demir madenleri arasından bugünkü görüntüsüne uzanan serüvenini anlatır. “Teneffüs” başlığında ise havanın insan yaşamı için önemine değinilir. Bu konu, “[H]avanın girmedikleri yere doktor girer.” sözüyle taçlandırılır (Süleyman-Köprülü, 1327: 106). “Bir Parça Şekerin Tahlili”nde şeker ve kömür üzerinden deney yapılarak çocuklara basit cisimler ve birleşik cisimler öğretilir. Bu açıdan I. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında dinî telkin ağır basarken II. Meşrutiyet sonrası pozitif bilimlere ağırlık verilir (Doğan, 1994: 119). Üstelik kitap, bu bilgileri aktarırken her bölümün sonuna “Talim” adlı bir kısım koyar. Bu kısımda öğrenciye metinle ilgili sorular sorulur ve çocuğun okuduğunu anlama seviyesi ölçülür:

“Talim- Cihat-ı erbaa nedir? Nasıl bulunur? Neye yarar? Gündüz yolunuzu nasıl tayin edersiniz? Gece ne yaparsınız? Kutup yıldızını nasıl bulursunuz? Hava bulutlu olduğu vakit ne gibi şeylerle yolunuzu bulursunuz? Bu dört noktadan başka noktalar var mıdır? Yelkovan nedir? Neye yarar? Rüzgârgülü neye derler? Pusula nedir?” (Süleyman-Köprülü, 1327: 76).

Aynı zamanda “Talim” adlı bu kısım, sadece öğrencilere yönelik değildir. Zaman zaman öğretmenlere de “Muallim efendiler, ziraatın ehemmiyetine, bugünkü terakkisine dair talebeye malumat-ı muhtasara ita etmeli ve her şakirdin derece-i zekâsına göre güç veya basit sualler tertip etmelidir.” şeklinde tavsiyeler verilir (Süleyman-Köprülü, 1327: 34). Böylece *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* hem öğrenci hem de öğretmen kitabı olarak işlevseldir.

Kitapta ısrarla üstünde durulan konu ise Osmanlılar ve Osmanlı olmaktır. Kitabın 1327 [1911] yılında yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda bu vurgunun olağan olduğu görülebilir. 1911 yılı, Balkan Savaşları’nın henüz başlamadığı ve milliyetçiliğin tam anlamıyla yükselişe geçmediği bir dönemdir.⁶ Bu nedenle kitap boyunca Osmanlılık vurgusu, beylikten İmparatorluğa dönüşen şanlı bir tarihi hatırlatmak maksadıyladır. Aynı zamanda vatani sevmenin en önemli koşulunun tarihini bilmek olduğu söylenir. Bu sebeple çocuklara Süleyman Şah, Ertuğrul Bey, Osman Gazi ve Orhan Gazi uzun uzun tanıtılır ve onların cesur, sadık, ahlaklı oluşları övülür. Bu özellikler üzerinden de bu atalardan gelen çocuklara onlara benzemeleri yönünde tavsiyelerde bulunulur. Özellikle Fatih Sultan Mehmet, çocuklara bir rol model olarak gösterilir. Fatih, İstanbul’u fethederek büyük bir başarı kazanmıştır; ancak onun da bundan önce başarısızlıkları olmuştur. Kitapta bu detayın verilmesi çocuklara zorluklar karşısında yılmamaları gerektiğini hatırlatmak içindir. Neticede sekiz yıl boyunca kuşatma altında olan Bursa’nın alınması ve İstanbul’un zorlu bir süreçten sonra fethedilmesi atalarımızın ne kadar sabırlı, yılmaz ve zeki olduklarını gösterir. Bir yandan da kitabın amacı, çocukların kafasında bir Osmanlılık düşüncesi yaratmaktır. Bunun için yapılacak en iyi şey, Osmanlı olmanın farklı dinler ve kültürlerden oluştuğunu çocuğa kavratmaktır. Örnek olarak Gazi Mihal ve Avranos gibi Hristiyan kökenli isimlere yer verilir. Bu sayede çocuk, İmparatorluğun ne kadar geniş ve çok kültürlü bir yapıya sahip olduğunu anlayacak ve onun gücü karşısında büyülenecektir. Aynı zamanda bu duygu, geniş topraklara yayılma üzerinden de desteklenir. Barbaros Hayrettin Paşa’nın denizlerdeki başarısı, Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye geçişi sağlaması buna örnekler.

Kitapta geniş yer kaplayan konulardan bir diğeri de spor ve sağlıklıdır. “Teneffüs”, “Eski Zamanlarda İdman”, “Hıfzısıhha”, “Gıda” başlıkları birebir bu konulara odaklanır. Çocuklara çalışmanın ne kadar önemli olduğunu anlatan bu kitap,

6 Yusuf Akçura, Mısır’da yayımlanan Türk gazetesinin 24-34’üncü sayılarına “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı bir yazı gönderir. Akçura; bu yazıda bir Osmanlı milleti vücuda getirmek, İslam birliği oluşturmak ve ırka dayalı bir Türk milleti yaratmak fikirleri üzerine düşünür. 1904 yılında yazılan bu yazıya göre; bir Osmanlı milleti vücuda getirmek ideal gibi görüne de pek mümkün değildir. Müslim ve gayr-i Müslim unsurlar arasında siyasi açıdan tam bir eşitlik meydana getirmek, aralarındaki din ve soy farklılıklarını görmezden gelmek o kadar kolay değildir. Hatta Akçura’ya göre mevcut tabloya bakıldığında bir Osmanlı milleti vücuda getirmek “beyhude bir yorgunluk”tur. İslam birliği oluşturma düşüncesi de Müslümanların kendi aralarındaki ırk ve çeşitli ayrımlar sebebiyle başarıya ulaşamamıştır. İrka dayalı bir Türk milleti oluşturma fikri ise “henüz yeni doğmuş bir çocuktur”; ancak Batı’nın etkisiyle milliyet fikri yayılmaktadır. Akçura bu fikrin İslâm dininden de destek alarak daha uygulanabilir olduğunu belirtir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Akçura, 1976: 19-36). Akçura’nın bu yazısına gazetenin sonraki sayılarında Ali Kemal “Cevabımız” ve Ahmet Ferit Tek “Bir Mektup” yazılarıyla cevap verir. Bu tartışmalar uzun zaman sürecek ve özellikle Osmanlı milleti vücuda getirmek fikrinin mümkün olmadığı Balkan Savaşları ile daha net anlaşılacaktır.

dinlenmenin de en az onun kadar gerekli olduğunu hatırlatır. Çünkü dinlenmek vücudun ve zihnin canlanması için bir ihtiyaç olarak gösterilir. Bunun için eski zamanlarda insanların nasıl spor yaptıklarından bahsedilir. Özellikle Romalıların ve Yunanların vücutlarını kuvvetlendirmek ve savaşa hazırlanmak için yaptıkları pehlivanlık, koşmak, sıçramak, yüzmek, ata binmek, araba kullanmak, demirleri kaldırmak gibi sporlarından bahsedilir. Fransızların da vücudu kuvvetlendirmek için soğuk su ile yıkanma, yürüme ve yüzme adetleri övülür. Osmanlıların ise cirit, at yarışları gibi oyunlarla ün saldıkları; ancak bir süredir bu sporlardan uzak kaldıkları söylenir. Birkaç seneden beri müfredata konulan jimnastik usulünün bu açığı kapatacağı umut edilir.

Rüştiyelere jimnastik derslerinin eklenmesi ise 1869 yılında uygulamaya konulan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 23. maddesiyle olur (Kodaman, 1991: 93). Bundan önce jimnastik dersleri sadece askerî okullar ve Mekteb-i Sultani gibi sivil okullar bünyesinde uygulanmıştır (Akın, 2019: 50-51). Bu okullarda ders veren ve eğitim alan kişilerin konferansları, kitapları ve yazıları ile jimnastik İmparatorluk geneline yayılır. Bu isimlerden biri, Mekteb-i Sultani'de jimnastik hocası Faik Ali [Üstünidman]'dan esinlenerek alana yönelen Selim Sırrı [Tarcan]'dır (Mutlu, 2020: 28-29). Tarcan 1909'da İsveç'e gider, orada jimnastik usulünü gözlemler ve edindiği bilgileri ülkesine getirir. Bu anlamda Tarcan'ın İsveç ziyareti, Osmanlı'da beden terbiyesi konusunda bir dönüşüm yaşanmasını sağlar. Selim Sırrı'nın Terbiye-i Bedeniye Mektebi'ni açması, *Terbiye-i Bedeniye* adlı eseri yazması, *Terbiye ve Oyun* dergisini çıkarması, İdman Bayramı'na⁷ öncülük etmesi öğrendiklerini halka yayma çabalarıdır (Mutlu, 2020: 46-57, 80-81). İsveç jimnastiğinin ayrılcı özelliği ise basit bir beden terbiyesi olmaması, fiziksel ve psikolojik sağlığı bir bütün olarak görmesidir. Bu usulde güç, dikkat, denge, hız bir bütündür ve başarı birlikte uyum içinde çalışmaktan gelir (Mutlu, 2020: 176). Bu sebeple, rekabete dayalı Fransız ve Alman usulü jimnastik terk edilir ve İsveç jimnastiğinin birleştirici sistemi benimsenir.⁸ İttihat ve Terakki Fırkası da özellikle 1912 yılından sonra jimnastik dersinin önemini kavrar. Bu bilinçlenmede ordunun Bulgar ve Yunan orduları karşısında zayıf kalması ve peş peşe gelen yenilgiler etkili olur (Mutlu, 2020: 274). Bu başarısızlıkları ve zayıflıkları ancak koordineli çalışmak ve sağlam bir vücut alt edebilir. Bu dönemde sporun kız okullarına ve köylerdeki okullara yayılması için de bir seferberlik başlatılır. Sağlam bir

ordu, sağlam bir beslenme ve spor programı ile mümkündür. II. Meşrutiyet döneminde temelleri atılan bu konu, Cumhuriyet döneminde “gülbüz ve yavuz evlatlar” politikası içerisine yerleştirilir ve ulus-devletleşme sürecinin faaliyet alanlarından biri hâline gelir.⁹ Sağlıklı olmanın tek yolu, spor yapmak değildir. Aynı zamanda sporu sağlıklı bir beslenme programı ile de desteklemek gerekir. *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* kitabında da sağlam bir vücut ve zihin için yediklerimize dikkat etmemiz öğütlenir. Kitapta zararlı yemekler yemek, çürük tahtalarla bina yapmaya benzetilir. Bu yüzden çocuklara börek, tatlı, şekerleme yememeleri bunların yerine meyve, sebze, yumurta yemeleri öğütlenir. Fiziksel sağlık için abur cuburdan uzak durmak öğütlenirken zihinsel sağlık için de zararlı ve ahlak bozucu oyunlardan, kitaplardan uzak durulması istenir.

İdareli olmak da kitapta vurgulanan konulardandır. Bir sonraki başlıkta incelenecek “İdareli Olunuz” ve “Hindi Ayağı” hikâyeleri çocuklara gereksiz yere para harcamamak fikrini çeşitli örneklerle anlatır. Kitabın son kısmı ise “Meşrutiyet” başlığına ayrılır. Bu başlıkta çocuğa meşrutiyetin nasıl bir yönetim tarzı olduğu anlatılır. Padişahın mutlak yetkilerini kısıtlayan ve millet meclisini daha etkin kılan bu yönetim şekli ideal gösterilir. Meşrutiyet'in Kanun-ı Esasi üzerine inşa edildiği ve bunun da “hürriyet, uhuvvet, müsavat” demek olduğu belirtilir. Bu kelimeler tek tek açıklandıktan sonra hepimizin meşrutiyet için ölüme hazır olduğu vurgusu yapılır. Yönetim şekillerine özellikle 1908 sonrası ders kitaplarında sıklıkla yer verilir ve mutlakîyet yönetiminin zararları anlatılır (Doğan, 1994: 49). Bu kitapta mutlakîyet yönetimine veya diğer yönetim sistemlerine değinilmez, padişaha herhangi bir eleştiride bulunulmaz. Dikkat çeken tek nokta, meşrutî yönetimin övülmesi ve ideal gösterilmesidir.

Meşrutiyette Terbiye-i Etfal'de eksik olan kısımlardan biri, hayvan sevgisine odaklanmamasıdır. “Hayvanların Lisanı” ve “Hayvanlarda Sevki Tabii” başlıklarında hayvanlara yer verilse de bu, çocuklara hayvan sevgisi aşılayacak bir eksende değildir. İki başlıkta da hayvanların kendilerine ait bir lisanları ve dünyaları olduğu vurgulanır. Bu dünya da acımasızlığıyla ön plana çıkarılır. Yavrularını yırtıcı kuş saldırılarına karşı uyarayan tavuklar, av köpeklerinden kaçan tavşanlar, tavukları kümeden çıkarmak için horoz sesini taklit eden tilkiler gibi oldukça realist bir anlatım mevcuttur. Bu noktada *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*'de hayvan sevgisine odaklanılmadığı, bunun

7 İdman bayramları Avrupa'da uygulanan bir modeldir. Her yıl ilkbaharın belirli bir gününde kız ve erkek öğrenciler bir araya gelirler ve jimnastik konusundaki hünelerlerini sergilerler. Selim Sırrı'nın girişimiyle Osmanlı'da 1916, 1917 ve 1918 tarihlerinde böyle bir bayram kutlanır. Bayramların heyecanını artırmak için de bestesi İsveçli Felix Korling'e sözleri Ali Ulvi Elöve'ye ait Gençlik Marşı (Dağ Başını Duman Almış) söylenir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Mutlu, 2020: 80-82). Cumhuriyet döneminde de bu bayram, “19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı” adı ile kutlanmaya devam eder.

8 1863 sonrası Türk okullarında uygulanan jimnastik usulü Jahn Amaros'un kurduğu ve Fransa'da uygulanan sistemdir. 1868'de açılan Mekteb-i Sultani'de de bu sistem uygulanır. 1877-1878'den sonra ise Alman modeline geçilmiş ve bu model İkinci Meşrutiyet'e kadar takip edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Mutlu, 2020: 132-133).

9 Yiğit Akın, “Gülbüz ve Yavuz Evlatlar” *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor* başlıklı kitabında bu meseleyi ele alır. Akın'a göre; spor, modern devletlerin oluşum süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sporun disipline edici ve düzenleyici yapısı paramiliter politikalar için oldukça uygundur. Bu sebeple, erken Cumhuriyet'te spor; sağlıklı, becerikli, çalışkan ve uysal yeni adamın/askerin üretilmesinde işlevseldir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Akın, 2019: 41-43).

yerine hayvanların pek çok konuda örneklendirme maksadıyla yer aldığı görülür. Özellikle “Teşrin-i Evvel”, “Teşrin-i Sani” gibi ayların ve tabiatın tanıtıldığı kısımlarda kırlangıçlardan, kurbağalardan, kuzulardan, arılardan bahsedilir. Ancak bunlar daha çok tabiat dekoru olarak yansıtılır ve çocukların bu hayvanlara nasıl davranmaları gerektiğine dair öğütler yoktur. Kitapta yer alan hikâyelerde veya şiirlerde de bununla ilgili bir konuya yer verilmez. Sadece “Sümüklü Böcek” adlı hikâyede dersini ezberlemekte zorlanan bir çocuğa yaşlı bir kadının duvardaki sümüklü böceği örnek göstermesi dikkat çeker. Kadına göre hayvan, nasıl yavaş yavaş ilerliyorsa çocuk da yavaş yavaş ilerlemeli ve dersini ezberlemelidir. “Hindi Ayağı” başlığında ise ölmüş bir hindinin ayağından oyuncak yapan ve bunu da arkadaşına satmaya çalışan bir çocuğun kurnazlığı anlatılır. Bu hikâye, hindiye uygulanan kötü muameleye yer vermez ancak arka plan düşünüldüğünde bir şiddetin söz konusu olduğu anlaşılır. “İsim, Sıfat, Zamir” başlığında da çocukların zamir konusunu anlamaları için verilen örnekte Mehmet adlı bir çocuğun bir kediye tekme attığından bahsedilir. Ancak bunun kötü bir davranış olduğundan bahsedilmez, sadece konu için bir örnek vasfını taşır. Üstelik bu konu, şiirler üzerinden de desteklenmez.

Hayvanlara olduğu gibi doğaya dair de kitapta bir hassasiyetin olmadığı gözlemlenir. Ağaçlar, kuşlar, tarlalar, ormanlar örnek verilse de odaklanılan nokta faydacılıktır. Metinlerde ormanlar, bize kışlık yakacak odun sağlayan yerler; tarlalar, buğday başaklarıyla dolu velinimetimiz ve ağaçlar da olgun meyveleriyle bizleri besleyen araçlardır. Doğada dikkat çekilen daha çok bunları işleyen çiftçiler ve çiftçilerin kullandıkları aletlerdir. Bu açıdan kitap, 1911 yılında doğaya ve hayvana nasıl bakıldığına dair bir ipucu sunar. Bu devirde doğa, kontrol altına alınması/işlenmesi gereken bitmez tükenmez bir kaynaktır ve hayvanlar da ayrıca önem verilen canlılar değildir.

Güdümlü Edebiyat

Rüştiyeli çocuklar için yazılan *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* adlı kitap, “makbul” vatandaş yaratma amacını şiir ve hikâyelerle de destekler. Bu noktada, değinilmesi gereken edebiyatın ne işe yaradığı ve okuru/toplumu nasıl dönüştürdüğüdür. *Edebiyat Ne İşe Yarar?* kitabında bu meseleden yola çıkan Rita Felski, edebiyat ile okur arasındaki bağa odaklanır. Yazara göre “tanıma, büyülenme, bilgi, şok” olarak dört temel başlıkta ifade edilen bu bağ, önemlidir ve edebiyatın ne işe yaradığının da cevabıdır. Buna göre; kendimizi ve çevremizi tanımamızı sağlayan, yer yer bizi büyüleyen veya şok eden edebiyat eserleri bilginin

de temel kaynaklarıdır (Felski, 2010: 25). Edebiyat; durağan değil harekete geçiren bir etkiye sahiptir. Bu sebeple, edebiyat eserinin sadece estetik değil toplumsal bir değeri de vardır. Halka benimsetilmek istenen bir düşünce ya da sorgulanması istenen bir fikir edebiyat metinlerinde kendine yer bulabilir. Özellikle zihinleri boş bir levha kabul edilen çocuklar için edebiyat hem eğitici hem de estetik yönüyle bir okuldur. Bunun bilincinde olan *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* kitabının yazarları Şahabettin Süleyman ve Fuat Köprülü, aktarmak istediklerini şiirler ve hikâyeler üzerinden desteklerler.

Kitapta en çok faydalanan şair ve yazar ise Mehmet Emin Yurdakul’dur. 5 şiir ve 1 hikâyeye kitapta yer alan Yurdakul, çocukların da kolaylıkla anlayabileceği bir isimdir. Şairin, yazdıklarındaki öğretici hava ve tekrarlar çocuk okurların sosyal ve duygusal gelişimlerine hitap eder. Ancak bu durum, kitaptaki Mehmet Emin şiirlerinin fazlalığını açıklamak için yetersizdir. Bunun için Mehmet Emin’in İttihat ve Terakki üyesi olduğunu ve *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* yazarlarından Fuat Köprülü’nün de şairi yazdıklarından ötürü takdir ettiğini bilmek gerekir (Tansel, 1969: XLII). Mehmet Emin’in 3 şiir ile Ali Ulvi takip eder. *Çocuklarımıza Neşideler* (1912) kitabının yazarı, çeşitli okullarda görev yapmış ve ömrünü çocuklara adanmış bir eğitimcidir. Üstelik Ali Ulvi’nin *Çocuklara Rehber, Çocuk Bahçesi, Bahçe* adlı çocuk dergilerinde de yazıları çıkmış, hatta şair bu dergilerde idari görevler de yapmıştır (Özmen, 2001: 21-23). Ali Ulvi’nin *Çocuklarımıza Neşideler*’ine öykünerek *Şermin*’i (1914) yazdığı söylenen Tefik Fikret ise kitapta 1 şiiri ile yer alır.¹⁰ Üç ismin ortak noktası; vatan, bayrak sevgisine önem vermeleri ve birlik, beraberlik çağrısı yapmalarıdır. Bu açıdan *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*’e Mehmet Emin’in, Ali Ulvi’nin ve Tefik Fikret’in seçilmesi hedeflenen eğitime uygundur.

Ders kitabında Osmanlılık vurgusu, -yukarıda da bahsettiğimiz gibi- en çok dikkat çeken kısımdır. Bunun için Mehmet Emin’in 1897 yılında *Asır* gazetesinde çıkan “Cenge Giderken” şiirinden faydalanılır. Şiiri Osmanlı-Yunan Savaşı üzerine yazan Mehmet Emin, daha önce yazdığı şiirlerle birlikte bunu da 1898’de çıkan *Türkçe Şiirler* kitabının içine alır. Mehmet Emin’e duru bir Türkçe ile yazdığı ve hece ölçüsü kullandığı için “Türk şairi”, “milli şair” denir. Bu açıdan Mehmet Emin, millî edebiyat cereyanının da öncü isimlerinden biridir. Ancak *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal* kitabında Mehmet Emin’in şiirinde bazı değişiklikler yapılır. Bu değişikliklerin başında “Cenge Giderken” şiirinin meşhur mısraı “Ben bir Türk’üm dinim, cinsim uludur.”, “Osmanlıyım, dinim, cinsim, uludur.”a

10 Bu bilgi Ali Ulvi’nin kendi anlatımına dayanır. Buna göre; Ali Ulvi bir gün Erkek Muallim Mektebinde Tefik Fikret ile karşılaşır; ancak tanışılmadığı için şair ile konuşmaz. Bir süre sonra Ali Ulvi, arkadaşı Darülmualim hocalarından M. Cevdet Bey aracılığıyla Tefik Fikret’in *Çocuklarımıza Neşideler*’i çok beğendiği haberini alır. Hatta Tefik Fikret, M. Cevdet Bey’e *Şermin*’i bu eseri okuduktan sonra yazmaya karar verdiğini söyler. Ali Ulvi, bu bilginin doğruluğundan emin olmasa da böyle bir esere vesile olma fikriyle övünür. Ayrıntılı bilgi için bk. (Özmen, 2001: 43). Oysaki *Çocuklarımıza Neşideler* de *Şermin* de Darülmualimin müdürü Mustafa Sâti Bey’in yazarlara ve bestekârlara çocuk şiirleri/sarkıları/marşları yazma çağrısından sonra ortaya çıkar. Nitekim *Şermin*’deki şiirler, Mustafa Sâti Bey ile Tefik Fikret’in “Yeni Mekteb” adlı okul projesine uygun modern şiirlerden oluşur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Tombul, 2021: 58-60).

dönüştürülür. Aynı şekilde şiirin “Türk evlâdı evde durmaz, giderim!” kısmı da “Osmanlılar evde durmaz, giderim!” olarak ifade edilir (Süleyman-Köprülü, 1327: 179). Bu değişiklik, toprak kayıpları ve ayrılıkçı hareketlerle sarsılan İmparatorluğun son çırpınışları olarak değerlendirilebilir. Osmanlılık vurgusu Ali Ulvi’nin “Muharebeden Sonra” şiirinde de görülür. Bu şiir, *Çocuklarımıza Neşideler* kitabının içine alınmadan önce *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmuası*’nda yayımlanır.¹¹ Bu şiirde de “Hiç yanından ayrılmazmış, koca Osmanlı: Memiş...” kısmı ile Osmanlılık vurgusu yapılır (Süleyman-Köprülü, 1327: 87). Ancak bu kısım günümüzde “Hiç yanından ayrılmazmış, koca Türkoğlu ‘Memiş’” olarak bilinir. Sonraki yıllarda yapılan bu değişiklik, Osmanlılık düşüncesinin başarılı olmadığını ve Türkçü bir politikanın benimsendiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu iki şiirin yanına Tefvik Fikret’in “Hep Kardeşiz”¹² de eklenir ve böylece tekrarlar üzerinden verilmek istenen düşüncenin altı çizilir. Bu şiirde “Ayrı gayrı ne bilmeyiz/ Farkımız yok, hep bir eşiz” mısralarıyla Osmanlı içindeki tüm unsurların eşit olduğu vurgusu yapılır.¹³ Böylece kitabın Osmanlılar başlığında bahsedilen çok kültürlülük vurgusu bir şiir üzerinden örneklendirilir. Şiirin “Yaratmış bizi yaradan/ Bir anadan, bir babadan/ Aynı toprak, aynı vatan/ Farkımız yok, biz bir eşiz/Hep insanız, hep kardeşiz” kısmı çocuklar için açıklayıcı niteliktedir (Süleyman-Köprülü, 1327: 114-115). Üstelik bu şiir, Darülmuallimin musiki öğretmeni Kâzım Uz ve Ermeni bestekâr Gomidas Vartabet olmak üzere farklı isimler tarafından bestelenir (Hacıosmanoğlu, 2021: 39).¹⁴

Mehmet Emin’in “Cenge Giderken” şiirindeki “İnsan olan vatanının kuludur.”, “Düşmanımı vatanıma saldırtmam.”, “Vatanımdan başka şey yok gözümde.” ifadeleriyle çocuğa vatanın yüceliği ve ona sahip çıkma fikri aşılanır (Süleyman-Köprülü, 1327: 179-180). Ali Ulvi’nin “Vatana Avdet” şiiri de bu konuda tipik bir örnektir. Vatanını özleyen ve ondan bir dakika bile ayrılmak istemeyen bir vatandaşın sesini aktaran şiir, “Sevgili vatanım, sevgili vatanım! /Feda olsun uğruna hem canım hem kanım...” mısralarıyla biter (Süleyman-Köprülü, 1327: 162). Kitapta öğretmenlerden de çocuklara bu şiirleri

ezberletmeleri istenir:

“Talim- Muallim efendiler, bu manzumeyi talebeye ayrı ayrı okuttuktan sonra ‘usûl-ı keşfi ve tevlidi’ye ittibaen münasib sualler tertib etmeli ve talebenin bu hikâyeden bir netice-i ahlakiye çıkarabilmesine çalışmalıdır. Talebe okurken kavaid-i inşa da usûl-ı tenkide riayet etmelerine dikkat etmeli, manzumeyi ondan sonra ezberletmelidir.” (Süleyman-Köprülü, 1327: 88).

Din konusu ise kitapta Mehmet Emin’in ilk defa 1897 yılında yayımlanan “Kur’an-ı Kerim” şiiri üzerinden aktarılır. Şiire göre; Kur’an, insana içini dışını öğreten, yürekleri iyilikle besleyen ve insanları düşünmeye sevk eden bir kitaptır. Bu kitap okundukça gökte, yerde, tende, canda bir yaratıcının olduğundan emin olunur. Yine Mehmet Emin’in “Cenge Giderken” şiirinde “Yaradanın¹⁵ kitabını kaldırtmam” ifadesiyle Kur’an-ı Kerim’in kutsallığına atıf yapılır. Üstelik yaratıcı kadar, Kur’an kadar yüce bir şey daha vardır ki o da vatan ve bayraktır. Bu sebeple vatan sevgisi ile din duygusu iç içe geçirilir. Ancak 1908’den sonra basılan ders kitaplarında dinî unsurlar, II. Abdülhamit dönemi ders kitaplarına göre azalır. Bu konuda ders kitaplarını kıyaslayarak bir inceleme yapan Nuri Doğan, I. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında görülen besmele ve padişahı övme âdetinin 1908’den sonra bir iki örnek dışında görülmediğini tespit eder (1994: 73). *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*’de de besmele ile kitaba başlanmadığı, padişaha bir övgüde bulunulmadığı ve din vurgusunun da az olduğu gözlemlenir.

Çalışkanlık ise kitabın çocuklara kazandırmak istediği değerlerden bir diğeridir. Bu konu çiftçilik ile iç içe geçirilir ve Mehmet Emin’in ‘Çiftçilik’ şiiriyle de desteklenir. İlk defa *Çocuk Bahçesi* dergisinde 1905 yılında çıkan şiirde Mehmet Emin, çiftçiliği “büyük şey” olarak tanımlar ve çiftçilerin saban, orak, bel gibi aletlerini her ocağa/eve bereket saçan aziz aletler olarak görür (Süleyman-Köprülü, 1327: 124). Şairin gözünde çiftçiliği hor gören, demire değil altına rağbet eden kişiler “divane” ve “tembel” kişilerdir (Süleyman-Köprülü, 1327: 123). Mehmet Emin’in çiftçilere verdiği en büyük öğüt de ellerindeki

11 İbrahim Özmen, Ali Ulvi şiirlerinin *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmuası*’nın yedinci sayısına kadar Ders Numuneleri kısmında yayımlandığını belirtir. Ancak bu derginin 15. sayısına kadar tarihlendirme sıkıntısı vardır. Bu sebeple Özmen de Ali Ulvi şiirlerini 15. sayıya kadar tarihlendirmez, bu sayıdan sonra tarih vermeye başlar. 15. sayının 1327 [1911] yılında çıktığı bilindiğine göre, Ali Ulvi’nin dördüncü ve beşinci sayılarda çıkan “Rüya” “Muharebeden Sonra” ve “Vatana Avdet” şiirleri 1910 yılına denk gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Özmen, 2001: 482-484).

12 Mehmet Emin şiirleri gibi Tefvik Fikret şiirleri de uzun yıllar ders kitaplarında yer alır. 1929-2005 yılları arası ortaokul Türkçe ders kitaplarını inceleyen Hilmi Tezgör, kitaplarda en çok yer verilen Tefvik Fikret şiirinin “Körle Kötürüm” olduğunu söyler. Şairin *Şermin* adlı kitabında bulunan bu şiir, ahlakçı yapısıyla çocuk eğitiminde tercih edilir. Üstelik şiirin yalın dili ortaokul öğrencilerinin anlayabileceği gibidir. Bu şiirin dışında en çok yer verilen Tefvik Fikret şiirleri, *Rûbab-ı Şikeste*’de bulunan “Ferda” ve “Haluk’un Defteri”dir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Tezgör, 2013: 141-143). Osmanlılık vurgusu yapan “Hep Kardeşiz” şiiri, Tezgör’ün odaklandığı yıl aralığında ders kitaplarına alınmaz. Değişen ve dönüşen siyasî yapı düşünüldüğünde bu durum gayet anlaşılabilir.

13 Tefvik Fikret’in “Hep Kardeşiz” şiiri, *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmuası*’nın 1910 yılındaki ilk sayısında notasıyla birlikte yayımlanır (Hacıosmanoğlu, 2021: 38). Bu mecmuanın 1910-1926 yılları arasındaki başyazarı Darülmuallimin müdürü Mustafa Sâti Bey’dir (Tombul, 2021: 58).

14 İstanbul Üniversitesi Osmanlı Dönemi Uygulama ve Araştırma Merkezi (OMAR) Osmanlı çocuk musikisi üzerine değerli bir proje yapar. Buna göre OMAR; Osmanlı’nın son ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde hazırlanmış çocuk ve gençlik şiirlerini, marşlarını, ninnilerini, türkülerini Latin harflerine aktarıp seslendirir. Proje; *Beşikten Mektebe, Mektepten Sefere...-Geç Dönem Osmanlı Çocuk Şarkıları* adıyla kitaplaştırılır ve toplam 53 eserin ses kaydı plak olarak hazırlanır. Kitabın içerisinde Selma Hacıosmanoğlu’nun ve Enis Tombul’un Osmanlı çocuk şiirlerine ve musikisine dair yazıları bulunmaktadır ki bu makalede de söz konusu yazılardan faydalanılmıştır.

15 *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*’de “Yaradan”ın” şeklinde geçen bu ifade, şiirin orijinalinde de böyledir. Sonraki basımlarda “Yaradan”ın” ifadesinin “Muhammed”in” şeklini aldığı bilinir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Tansel, 1969: 22).

sabanı asla bir altına değişmemeleridir. Kitap, bu şiiri vermeden önce “İlk İnsanlar”, “Çift Âleti”, “Âlet ve Edevatın Mebdei” başlıklarında çocuklara çiftçilikte kullanılan aletleri tanıtır. Bu sayede çocuk, Mehmet Emin’in şiirini daha iyi anlar ve yavaş yavaş çalışkanlık, çiftçilik ve ülke kalkınmasına dair bir fikre sahip olur. Yine Mehmet Emin’in ilk defa 1905 yılında *Çocuk Bahçesi* dergisinde yayımlanan “Demircinin Öğüdü” şiiri de çalışkanlık konusunu örneklendirmek için verilir. Bugün “Örs Başında”¹⁶ başlığıyla bilinen bu şiirde bir oğul demirci olan babasına “Kalk, gidelim!” der. Ancak demirci daha ocaktaki demirleri dövmemiştir ve çalışması gerekmektedir. Bunun üzerine demirci oğluna çalışmanın önemine dair öğütler verir. Babaya göre kural bellidir: “Önce çekiç, alın teri; ondan sonra eğlence!..” (Süleyman-Köprülü, 1327: 96). Ali Ulvi’nin “Rüya” şiiri de aynı meseleyi pekiştirmek için kullanılır. Anlatıcı rüyasında çiftçinin, dokumacının ve ırgatın kendisi için artık iş yapmayacakları itirazıyla karşılaşır. Uyandığında ise yapayalnız kaldığını görür ve dışarıdan gelen insan seslerini dinler. Herkes bir işle meşguldür; dokuma tezgâhının ve tarlaların sürülme sesi ona huzur verir. Bundan sonra yalnız kalmamanın, birlik olmanın ve çalışmanın önemini anlar.

Kitapta yer alan “Bugünkü İş Yarına Bırakma” hikâyesi de çalışkan olmayı çiftçilik örneği üzerinden anlatır. Hikâyede Çiftçi Mehmet, tarlasını sürme işlemini çeşitli bahanelerle erteler. Mehmet, boşluk bulduğu vakit ise tohum ekmek zamanının geçtiğini anlar ve o kış yiyeceksiz kalır. Hikâyenin sonu “Çocuklar, bir şey yapacağınız zaman onu derhal yapınız. İşlerini daima ertesi güne bırakanlar, hiçbir vakit onları bitirmeye muvaffak olamazlar!” uyarısıyla biter (Süleyman-Köprülü, 1327: 191). “Sümüklü Böcek” hikâyesinde ise yılmadan çalışmak sümüklü böceğin hareketleri üzerinden anlatılır. Hikâyede yaşlı bir kadın, dersini ezberleyemeyen çocuğa duvardaki sümüklü böceği örnek gösterir. Hayvan, hedefine yavaş yavaş ilerlese de vazgeçmediği için başarılı olur.

Çalışkan olmanın yanında idareli olmak da çocukların kazanmalarını istedikleri özelliklerdendir. Bu konu “İdareli Olunuz”, “Hindi Ayağı” ve “İnsaniyet” hikâyeleri üzerinden anlatılır. Bunlardan birincisi; Amerika’nın “en büyük âlimi” olarak vurgulanan Franklon’un başından geçen bir hikâyeye dayanır. Buna göre; Franklon, beş altı yaşlarındayken bir çocuğun elinde gördüğü düdüğü almak ister. Çocuk, Franklon’un bu arzusunu görünce ondan faydalanır ve düdüğü pahalıya satar. Hikâyenin Amerikalı bir âlim üzerinden anlatılması ise ona bilimsellik ve inandırıcılık katmak içindir. Anlatının sonunda

Franklon, düdüğü çok pahalıya aldığını idrak eder ve bir daha böyle bir müsriflik yapmamaya karar verir. Benzer bir hikâye “Hindi Ayağı”nda da tekrar edilir. Böylece çocuklara “müsrif” kelimesinin ne olduğu öğretilir ve “[y]arın nadim olacağın bir şeyi bugün yapma!” çağrısı yapılır (Süleyman-Köprülü, 1327: 171). Tasarruflu olmak önemlidir ve İkinci Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında artarak vurgulanan bir konudur. II. Meşrutiyet öncesi iktisadi yaşama bakıldığında gelişime yönelik ciddi adımlara pek rastlanmaz. Özellikle sermayenin yetersizliği, şirketlerin kurulamaması ve otuz yıllık istibdat yönetimi girişimcilik konusunda bir erozyona yol açmıştır (Toprak, 1982: 40). Bu sebeple 1908-1913 arası liberal politikalar benimsenir ve yabancı sermaye ağırlıklı şirketleşme yoluna gidilir. Ancak Balkan Savaşları sonucu yükselen millileşme cereyanları İttihat ve Terakki’yi etkiler ve 1914’ten sonra “milli iktisat” politikası uygulanır.¹⁷ Bundan sonra Müslüman-Türk unsurların ticarete atılması için çaba harcanır ve kapitülasyonlar da kaldırılır (Toprak, 1982: 49-58, 71). *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*’de görülen tasarruflu/idareli olma öğütleri de bu politikanın hazırlayıcısıdır. Neticede bireysel tutumluluk, sermaye birikimine sebep olacak ve bu da yabancı değil yerli kaynaklarla şirketlerin kurulmasını sağlayacaktır. Bunun için ihtiyacımız olan; çalışkanlık, tutumluluk ve girişimciliktir.

“İnsaniyet” hikâyesi de öğrencilerin dikkatini “alma, satma, değerlendirme” kavramlarına çeker. Her ne kadar hikâyede vurgulanmak istenen insaniyet, iyilik, yardımseverlikse de örnekler iktisadi göndermeleri içerir. Hikâyeye göre Çiftçi Hüseyin, şehirden getirdiği şeftalileri dört çocuğuna paylaştırır. Çocuklar daha önce şeftali yememişlerdir ve baba da çocukların kendi paylarına düşen şeftaliyi nasıl değerlendireceklerini merak eder. İlk çocuk, şeftaliyi yediğini ve çekirdeği toprağa diktğini söyler. Bu açıklama üzerine baba, oğlunun iyi bir çiftçi olacağı yorumunu yapar. Neticede tarım önemlidir ve Osmanlı’da iktisadın hâkim unsurudur (Toprak, 1982: 31). İkinci çocuk, şeftaliyi yer ama çekirdeğini sokağa atar. Babaya göre bu iyi bir davranış değildir ve oğluna bir daha böyle yapmamasını tembihler. Çocuğun davranışı müsriflik örneğidir ve bu hem bireyi hem aileyi hem de ülkeyi zarara uğratan bir davranıştır. Üçüncü çocuk ise kardeşinin sokağa attığı çekirdeği kırıp yediğini, kendi şeftalisini ise arkasına sattığını söyler. Böylece çocuk şehre gittiğinde daha fazla şeftali alabilecektir. Babaya göre bu davranış, oğlunun ileride büyük bir tüccar olacağına işarettir. Dönem bağlamında düşünüldüğünde babanın çocuğu takdir etmesi ve gelecek vaat ettiğini belirtmesi yerindedir. Bu hikâyede üzerinde pek fazla durulmasa da sonraki yıllarda

16 Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Emin Yurdakul’un şiirlerini bir araya getirirken “Demircinin Öğüdü” şiiri ile “Demirci” şiirini aynı şiir olarak göstermiştir. Oysaki “Ben bir küçük çocukken bir zavallı sefildim” şeklinde başlayan “Demirci” şiiri ile “Kalk gidelim! /Hayır oğlum, şimdi benim iş vaktim” şeklinde başlayan “Demircinin Öğüdü” şiiri aynı değildir. “Demircinin Öğüdü” şiiri bugün “Örs Başında” başlığıyla bilinen şiirdir; ancak Tansel bu değişime çalışmasında yer vermemiştir.

17 İttihatçıların benimsediği milli iktisat politikası, Cumhuriyet döneminde de devam ettirilir. Erick Jan Zürcher, Çağlar Keyder bu devamlılığa dikkat çeker. Korkut Boratav da 1923-1929 dönemi iktisat politikalarının ve resmi iktisat görüşlerinin 1908-1922 dönemiyle şaşılabilecek derecede benzer olduğunu vurgular. (Akt. Varlı ve Koralıtkır 2010: 130-131).

“teşebbüs-i şahsi” fikri daha çok vurgulanacaktır.¹⁸ Dördüncü çocuk ise şeftalisini komşularının hasta oğlu Ahmet’e verdiğini söyler. Baba oğlunun bu hareketiyle duygulanır ve içlerinde şeftalisini en iyi değerlendirenin dördüncü çocuk olduğunu söyler. Hikâyenin sonundaki “Talim” kısmında muallim efendilerden bu hikâyeyi öğrencilere okutmaları ve onlara ayrı ayrı sorular sormaları istenir. Amaç, ahlaki bir çıkarım yaptırmak ve son tahlilde çocukların kendi meyvelerini nasıl değerlendireceklerine dair cevaplar almaktır.

Dostluk, arkadaşlık konusu ise çocuk eğitimi ile ilgili kitapların vazgeçilmez konularındandır. *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*’de “Fena Arkadaşlar” ve “Üç Dost” hikâyeleri bu konuya ayrılır. İlkinde içki içen arkadaşına uyan bir çocuk ve onun yaşadığı utanç anlatılır. Bu durum, bir iradesizlik örneği olarak sunulur ve çocukların böyle fena arkadaşlara uymamaları istenir. Benzer bir uyarı yeniçerilerden bahsedilen kısımda da yapılır. Kitapta bu konuya “[b]akınız nasıl olmuştur” diyerek detaylı yer verilir ve çocuklara ayrıca “[b]u sizin için bir derstir” uyarısı yapılır (Süleyman-Köprülü, 1327:142). Yeniçerilerin bozulmasının sebebi de aralarına karışan “arsız, acemi, ahlaksız ve fena” adamlardır. Üstelik bu adamlar talim görmeden, çalışmadan orduya dâhil olmuşlardır ve sonra da bu gelenek devam ettirilmiştir. Bir süre sonra da bütün yeniçeriler bozulmuş ve padişahın bile tahttan indirilmesini isteyen bir çeteye dönüşmüşlerdir. Kitabın bu kısmında “Beyaz üzüm kara üzüme baka baka kararır” sözü de hatırlatılarak çocukların fena arkadaşlara uymamaları istenir. Bu arkadaşlara uymanın bedeli ise birçok savaş, toprak kaybı ve iç karışıklıklardır. “Üç dost” hikâyesinde ise insanın en iyi dostunun yaptığı iyilikler olduğu söylenir. Para ve ebeveyn bizi terk edebilir, yarı yolda bırakabilir; ancak yaptığımız iyilikler dünyada olduğu gibi ahirette de destekçimiz olur.

Mehmet Emin’in “İhtiyar Değirmenci” hikâyesi ve “On Para Ver” şiiri de iyilik konusunu pekiştirmek için kullanılır. Hikâyede, “Moskof gavga”sının olduğu zamanlarda yaşlı ve yoksul bir kadına yardım eden değirmenci anlatılır. Böylece çocukların değirmenciye örnek almaları istenir ve yoksulluğun savaşta alınan yaralardan da acı olduğu anlatılır. İlk defa 1905 yılında *Çocuk Bahçesi* dergisinde yayımlanan “On Para Ver” şiirinde de iyilik, dilenen bir adam üzerinden anlatılır. “On paracık sadaka ver, ihtiyarı sevindir” diyen bu adam, insanların ters sözlerine ve bakışlarına maruz kalır. Oysaki dilencinin eli tutmamakta, gözü görmemektedir. Anlatıcı, Allah’ın insanlara çalışırlarsa rızıklarını verdiklerini bilir. Ancak ya bu dilenci gibiler ne olacaktır? Bu yüzden şiirde dilencilerin itilip kakılmasına, azarlanmasına karşı çıkılır ve onların da herkes gibi bir ruhu olduğu vurgulanır. Bu yüzden yapılacak

şey, düşmüşlere el uzatmak ve her gün gibi bugün de on para vermektir. Üstelik şiirin sonunda merhamet duygusunu uyandıracak bir ayrıntıya daha yer verilir. O da verilen sadakaların belki de çerden çöpten bir kulübe önünde bekleyen kaç çocuğa rızık olacağıdır. Böylece kitapta, çeşitli hikâyeler ve şiirlerden faydalanılarak çocuklar üzerinde duygusal bir etki yaratmak amaçlanır.

Sonuç ve Öneriler

Meşrutiyette Terbiye-i Etfal adlı ders kitabı, 1327 [1911] yılında Necm-i İstikbal matbaasında basılmıştır. Şahabettin Süleyman ve Mehmet Fuat Köprülü’nün ortak olarak yazdığı eser, rüştîyelerin birinci sınıfında okutulmak üzere İstanbul Maarif Müdürlüğü tarafından kabul olunmuştur. Kitap, 198 sayfadandır ve 62 başlıktan oluşmaktadır. Bir ders kitabı olması sebebiyle *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*’de didaktik bir üslup dikkat çekmektedir. Ancak bu üslubu yumuşatmak için yer yer resimlerden, şiirlerden ve hikâyelerden faydalanılmıştır. Kitaptaki bu açılım sadece bir üslup yumuşatması sebebiyle de değildir. Neticede kitap, 1911 yılında basılmış ve bu yıl, İttihat ve Terakki Fırkası’nın yönetimdeki ağırlığını göstermeye başladığı bir yıldır. Bu sebeple eser, belirli bir dönemin/ideolojinin ürünüdür ve bu çerçevede bir öğrenci yetiştirmek gayesindedir. Buna göre kitap; öğrencilere aile, okul ve vatan sevgisi aşılamakta, onları pozitif bilimlere yöneltmekte ve çalışkan, ahlaklı, dürüst vatandaşlar olmalarını sağlamaktadır. Bunların dışında üzerinde en çok durulan konular Osmanlılık, çiftçilik, idareli olmak ve jimnastiktir. Osmanlılık fikri anlatılırken özellikle “cesur, sadık, ahlaklı, yılmaz” atalar anlatısı ön plandadır. Konu; Mehmet Emin’in “Cenge Giderken”, Ali Ulvi’nin “Muharebeden Sonra” ve Tefvik Fikret’in “Hep Kardeşiz” şiirleriyle desteklenir. Bu sayede çocuğun kafasında bütün unsurlarıyla var olan bir Osmanlı milleti düşüncesi pekiştirilmeye çalışılır. Çiftçilik konusu ise çalışkanlık anlatısıyla iç içe geçirilir ve Mehmet Emin’in “Çiftçilik”, “Demircinin Öğüdü” ve Ali Ulvi’nin “Rüya” şiirleriyle desteklenir. Aynı zamanda çeşitli hikâyeler üzerinden de çiftçilik/çalışkanlık vurgusu yapılır. İdareli olmak ise *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*’in gündeme getirdiği bir diğer konudur. Müsrif olmak hem bireye hem aileye hem de devlete zarar veren bir özellik olarak anlatılır. Kitapta bir yerde geçmekle beraber ticaret kabiliyeti olan bir çocuk da övülür. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı sonrası öne çıkacak “teşebbüs-i şahsi” fikrini göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu kitapta çiftçilik ön plandadır ve bu da o yıllarda iktisadı tarıma bağlı bir toplum için anlaşılır bir durumdur. Jimnastik ise fiziksel ve bedensel sağlık için vazgeçilmez bir unsur olarak anlatılır ve beslenmenin de bundaki payı ortaya koyulur. Bahsedilen

18 1914 yılında *Çocuk Dünyası* dergisinde Nazım Hürrem’in “Ticaret Ninnisi” adlı şiiri yayımlanır. Şiirde “Ticaretle kurtulacak memleket/Kâinata nam verecek bu devlet/ Yaşar mı hiç ticaretsiz bir millet?/Çalış oğlum, tacir ol, ninni/Memur olma, amir ol, ninni/Memurluğu düşüncenden sil, unut...” mısraları ticaret yapmanın çocuk zihnine nasıl yerleştirilmeye çalışıldığını özetler. (Akt. Öztan, 2011: 49).

konular, 1912 sonrası ders kitaplarında ağırlık kazanacak ve Cumhuriyet döneminde geliştirilerek devam edecektir. Kitapta az değinilen konular ise din ve yönetim şekilleridir. Din vurgusu, Mehmet Emin'in "Kur'an-ı Kerim" şiiri üzerinden yapılır. Daha çok iyilik, yardımseverlik bahislerinde dinî hassasiyetlere göndermeler yapılır. Yönetim şekillerine ise meşruti yönetimin ne olduğunun anlatılması ve övülmesi ile kısaca değinilir. Kitapta eksik olan iki konu ise hayvan ve doğa sevgisidir. Didaktik bilgilerin içinde bu konulara yer verilse de çocuğa sevgi aşılacak ön planda değildir. Hayvan ve doğa daha çok bir dekor olarak kullanılır. Bütün bu konular bir bütün olarak düşünüldüğünde *Meşrutiyette Terbiye-i Etfal*'de çalışkan, pozitif bilimlere aşina, idareli, sağlıklı bir bedene sahip bir Osmanlı vatandaşı yetiştirme amacı ön planda tutulur.

Etik Beyan

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir finansal katkı beyan edilmemiştir.

Kaynaklar

- Akçura, Y. (1976). *Üç tarz-ı siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akın, Y. (2019). "Gürbüz ve yavuz evlatlar" erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Araz, Y. (2022). *16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına Osmanlı toplumunda çocuk olmak*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Doğan, N. (1994). *Ders kitapları ve sosyalleşme (1876-1918)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Felski, R. (2010). *Edebiyat ne işe yarar?* E. Ayhan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gümü, M. (2008). Anayasal meşrûti yönetime medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın tam metin incelemesi. *Bilig*, (47), 215-240.
- Hacıosmanoğlu, S. (2021). Şarkılara ısmarlanan çocuk. S. Hacıosmanoğlu ve E. Tombul (ed.), *Beşikten mektebe, mektepten sefere... Geç dönem Osmanlı çocuk şarkıları* kitabı içinde (s. 30-51), İstanbul: OMAR.

- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mutlu, M. (2020). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e beden terbiyesi ve sporda öncü bir isim: Selim Sırrı Tarcan (1874-1957)*. İstanbul: Libra Kitap.
- Odabaşı, İ. A. (2021). *Osmanlı matbuat kapitalizmi ve milliyetçilik (1913-1914)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Okay, C. (1999). *Eski harfli çocuk dergileri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1982). Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan okulları üzerine bazı gözlemler. *Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 14 (3), 87-96.
- Özmen, N. (2001). Ali Ulvi Elöve'nin hayatı ve eserleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özcan, G. G. (2011). *Türkiye'de çocukluğun politik inşası*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Somel, S. A. (2015). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908)-İslâmlaşma, otokrasi ve disiplin*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Süleyman, Ş. ve Köprülü, M. F. (1327). *Meşrutiyette terbiye-i etfal*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Rousseau, J. J. (2011). *Emile ya da eğitim üzerine*. Y. Avunç (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tansel, F. A. (1969). *Mehmet Emin Yurdakul'un eserleri-I şiirler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tezgör, H. (2013). "Bin atlı akınlarda çocuklar" ortaokul Türkçe ders kitaplarında şiir (1929-2005). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tombul, E. (2021). İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş döneminde çocuk musikisi güfte yazarları ve pedagojik faaliyetler. S. Hacıosmanoğlu ve E. Tombul (ed.), *Beşikten mektebe, mektepten sefere... Geç dönem Osmanlı çocuk şarkıları* kitabı içinde (s. 54-63), İstanbul: OMAR.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de "millî iktisat" 1908-1918*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tunaya, Tanık Zafer (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler-Cilt: 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2004). *Türkiye'nin siyasî hayatında batılılaşma hareketleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Üstel, F. (2016). "Makbul vatandaş"ın peşinde-II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Varlı, A. ve Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyet'ten erken Cumhuriyet'e millî iktisadın sürekliliği ve İzmir iktisat kongresi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 (20), 127-142.